

Кўғирчоқ театри ва иммерсив туризм уйғунлиги

**Кўқон давлат музей-кўриқхонаси илмий ишлар бўйича директор ўринбосари:
Аминова Махфират Мухтаровна**

Аннотация: Ушбу мақолада ўзбек анъанавий кўғирчоқ театри санъати ва унинг маданий меросимиздаги ўрни кенг ёритилган. Кўғирчоқ театрининг келиб чиқиш тарихи, шаклланиш жараёнлари, ижрочилик анъаналари ҳамда халқ оғзаки ижоди, урф-одат ва қадриятлар билан чамбарчас боғлиқлиги ҳақида батафсил маълумот берилди. Шунингдек, мақолада иммерсив туризм тушунчаси, унинг маҳаллий ва халқаро туризм ривожига тутган ўрни, сайёҳларни фаол иштирокчи сифатида жалб этиш имкониятлари ҳам таҳлил қилинади. Муаллиф кўғирчоқ театрини иммерсив ва интерактив ёндашувлар билан уйғунлаштириш орқали туризмни ривожлантириш, таълим жараёнини янада жонлантириш ҳамда маданий меросни замонавий шаклда тарғиб қилиш бўйича амалий таклифлар беради. Тадқиқотда ушбу интеграция орқали нафақат болалар, балки катталар аудиторияси учун ҳам қизиқарли ва унутилмас тажриба яратиш имконияти ёритилган.

Калит сўзлар: ўзбек кўғирчоқ театри, иммерсив туризм, интерактив ёндашув, маданий мерос, театр санъати, туризм инновациялари, халқ оғзаки ижоди, ўзбек анъаналари.

Annotation: This article provides a comprehensive overview of the traditional Uzbek puppet theatre, its historical development, performance traditions, and its deep connection with oral folklore, customs, and national values. The paper explores the origins and evolution of puppet theatre as a cultural phenomenon, highlighting its role not only as entertainment but also as a medium for preserving and transmitting cultural heritage. Furthermore, the concept of immersive tourism is discussed, emphasizing its significance in both local and international tourism development, as well as its potential to engage visitors as active participants rather than passive spectators. The study proposes ways to integrate puppet theatre with immersive and interactive tourism approaches, thereby enriching tourism products, enhancing educational processes, and promoting cultural heritage in modern formats. The author also underlines the value of such integration for creating engaging and memorable experiences for both children and adults.

Keywords: Uzbek puppet theatre, immersive tourism, interactive approach, cultural heritage, performing arts, tourism innovations, oral folklore, Uzbek traditions.

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается узбекский традиционный кукольный театр, его историческое развитие, исполнительские традиции, а также тесная связь с устным народным творчеством, обычаями и национальными ценностями. Автор анализирует происхождение и эволюцию кукольного театра как

культурного явления, подчеркивая его значение не только как формы развлечения, но и как важного инструмента сохранения и передачи культурного наследия. Также раскрывается понятие иммерсивного туризма, его роль в развитии внутреннего и международного туризма, а также возможности привлечения зрителей в качестве активных участников. В статье предлагаются пути интеграции кукольного театра с иммерсивными и интерактивными подходами в туризме, что позволит обогатить туристический продукт, оживить образовательный процесс и продвигать культурное наследие в современных форматах. Подчеркивается, что подобная интеграция может создавать увлекательный и запоминающийся опыт как для детей, так и для взрослой аудитории.

Ключевые слова: узбекский кукольный театр, иммерсивный туризм, интерактивный подход, культурное наследие, театральное искусство, инновации в туризме, устное народное творчество, узбекские традиции.

Кўғирчоқ театри нима?

Кўғирчоқ театри санъати — ўзбек халқининг кўп асрлик анъанавий театр шаклларида бири бўлиб, чодир ичида ёки парда ортида яшринган актёр-кўғирчоқбозлар томонидан ҳаракатга келтириб кўрсатиладиган кўғирчоқлар томошаси. Кўғирчоқ театрлари одатда халқнинг турмуш тарзи, таълим-тарбия, адолат, меҳнат ва оилавий қадриятларни ёритувчи ғояларга асосланади. Шу боис, уларда адабий таъсир катта — халқ дostonлари, машҳур адиблар асарлари ва афсоналар кўғирчоқлар ифодасида сахналаштирилган.

Бу санъат тури болаларга мўлжалланган деб ҳисобланади-да, катталар учун ҳам маънавий, эстетик таассурот бағишлайдиган, маданий бойликни акс эттирувчи шакл ҳисобланади.

Ўзбек анъанавий кўғирчоқ театри ҳам мустақил театр тури сифатида ривожланган бўлиб, унинг ижрочилигида белгиланган талаблари, маълум қонун-қоидалари бўлган. Кўғирчоқбозларнинг “Рисолаи кўғирчоқ” (Рисолаи луббат) деб аталган ўз рисоласи бўлиб, у тўда оқсоқоллари томонидан эътиқод билан авайлаб сақланган ва у авлоддан авлодга ўтиб келган. Рисолада ёзилган талабларга ҳаммиша ҳам амал қилинмаган, аждодлар хотираси учун рисолага алоҳида ҳурмат билан қаралган.

Ўзбекистонда янги шаклдаги кўғирчоқ театри XIX аср охири XX асрнинг бошларида ривожлана бошлаган. 1939 йилда Тошкентда Республика кўғирчоқ театри, 1968 йилда Андижонда “Лола” театри, Фарғона вилоят кўғирчоқ театри 1993 йилда ташкил топди. Ўзбекистонда 10 дан ортиқ давлат тасарруфидаги кўғирчоқ театрлари ва кўплаб хаваскор кўғирчоқ театрлари фаолият олиб боради. Республика миқёсида ўтказиб келинаётган кўғирчоқ театрларининг анъанавий кўрик-фестиваллари кўғирчоқ

театрлари ижодкорлари учун тажриба алмашиш, бир-бирларининг ижодий ишлари билан яқиндан танишиш, имконини беради.

Иммерсив туризм нима?

“Иммерсив туризм” - бу туристик тажрибани шунчалик реал ва чуқур ҳис қилиш усулики, у одамни гўё ўша жойда яшаб, ҳаёт кечираётгандек ҳиссиётга олиб киради. Яъни, одатий экскурсия ёки саёҳатдан фарқли равишда, иммерсив туризмда сайёҳ фақат томошабин эмас, балки жараённинг иштирокчисига айланади. Маҳаллий аҳоли турмуш тарзига қўшилиш (масалан, улар билан овқат тайёрлаш, урф-одатларда иштирок этиш). Яъни сайёҳлар маҳаллий одат ва қадриятларни фақат кузатибгина қолмай, улар билан бирга иштирок этадилар.

Қисқаси, иммерсив туризм — “ўша ерда яшаш тажрибасини” реал ёки виртуал йўл билан тўлиқ ҳис қилиш туризми. Бундай иммерсив тажрибалар сайёҳларни ташқи дунёга кириб, ўзларини синашга ва бошқаларни тушунишга ундайди. Мисол учун: бир сайёҳ Хивага бориб, Ўрта асрлардаги тўй маросимида “қаҳрамон” сифатида миллий либос кийиб, иштирок этади, ҳамда маросимнинг бир қисмига айланади. Бир сўз билан айтганда **Иммерсив туризм** сайёҳларни оддий сайёҳликдан узоқлаштириб, маданий меросга жалб қилади. Халқаро ва Республика миқёсида ўтказилаётган фестиваллар эса сайёҳларни, томошабинларни бирлаштириб, туризмни ривожланишига катта ҳисса қўшади.

Қўғирчоқ театри ва иммерсив туризм ўртасидаги уйғунлик - инновацион туризмнинг муҳим йўналишларидан биридир. Бу нафақат туристик маҳсулотни бойитади, балки маданиятни тарғиб қилиш, тезда эса қоладиган тажриба яратиш, сайёҳларни жалб этиш имкониятини ҳам беради.

Шу ўринда ўзбек анъанавий қўғирчоқ театри ва унинг адабий, интерактив туризм билан боғлиқ янги имкониятлари ҳақида сўз юритмоқчимиз. Бу мавзуда фикр юритиш нафақат маданий меросимизни сақлаш, балки уни замонавий туризм ва таълим билан уйғунлаштириш нуқтаи назаридан ҳам жуда муҳимдир.

Интерактив туризм — бунда, сайёҳ ва туристик объект ёки хизмат кўрсатувчи ўртасида фаол, икки томонлама алоқа бўладиган туризм тури. Оддий туризмда сайёҳ кўпроқ кузатувчи бўлса, интерактив туризмда у жараёнга бевосита қўшилади ва иштирокчига айланади. Масалан: музейда экспонатларга тегиш, интерактив экранлардан фойдаланиш, маҳаллий ҳунармандчилик маҳорат-дарсларида иштирок этиш, турли саёҳатлар ва ўйинли экскурсияларда қатнашиш. Қисқаси, интерактив туризм - “томошабин эмас, иштирокчи бўлган туризм”.

Савол туғилиши табиий: Бугунги туризмда уни қандай жонлантириш мумкин?

Бугунги кунда бу анъанавий шаклни замонавий туризм билан боғлаш, хусусан, иммерсив ва интерактив адабий туризмга татбиқ этиш орқали уни қайта жонлантириш мумкин. Бунинг учун қуйидаги йўналишларда иш олиб бориш мақсадга мувофиқ:

Адабий сюжетлар асосида қўғирчоқ сахналари — масалан, Муқимийнинг ҳаёт йўли ёки Майсара образи асосида кичкина сахна кўриниши яратиш ва уни қўғирчоқлар орқали намойиш этиш. Бу нафақат болалар, балки катталар учун ҳам қизиқарли тажриба бўлади.

Иммерсив шаклдаги қўғирчоқ томошаларини — томошабинларнинг сахна кўринишига аралашуви, ҳамда образлар билан бирга мулоқотга киришадиган шаклда ташкил этилиши билан амалга оширилади. Масалан, туристларга ўзлари қўғирчоқ ясашлари ва сахна кўриниши тайёрлаш жараёнида иштирок этишлари учун имконият яратилади.

Қўғирчоқ театрларини экскурсия ва адабий саёҳат йўналишларига қўшиш, яъни — Қўқон, Бухоро, Хива ва Фарғонадаги адабий жойлар билан бирга қўғирчоқ театрларига ташриф буюриб, у ерда маҳаллий ҳунармандлар ва театр артистлари билан учрашувлар ташкил этиш мумкин.

Меҳмонхона ва музейлардаги жонли намойишлар — кечқурунги вақтда қўғирчоқ театрларининг маҳсус мини-спектакллари (5–10 дақиқалик) туристлар учун жонли ижро қилинади. Масалан, “Майсаранинг иши”дан лавҳалар.

Болалар ва оилаларга мўлжалланган қўғирчоқ яшаш устахоналари — адабий сюжетлар асосида қўғирчоқ яратиш, сайёҳларни қўғирчоқ театри сахна кўринишлари орқали фаол иштирокчига айлантириш каби ёндашувлар нафақат қўғирчоқ театри санъатига қизиқиш уйғотади, балки туризм соҳасида маданий ва адабий меросни тарғиб қилишнинг замонавий моделига айланади.

Қўғирчоқ театри билан иммерсив туризмнинг уйғунлигини қуйидаги жараёнлар орқали кузатиш мумкин:

- Қўғирчоқ театри орқали тарихий воқеалар, афсона ва миллий анъаналарни жонли ва кўргазмали тарзда намойиш этилса, Иммерсив туризмда эса бундай элементлар тўғридан-тўғри иштирокни талаб қилади. Қўғирчоқлар орқали тарихий сахна, урф-одат ва ҳатто миллий драматургияни ҳам реаллаштириш мумкин.

- Иммерсив туризм сайёҳлар учун ноёб тажриба ҳисобланади, чунки сайёҳлар қўғирчоқ спектакларида иштирок этиб, у билан мулоқотга киришади ёки роль ижро этади. Бу нафақат маданий бойликни намойиш этади, балки мана шу жараён сайёҳлар хотирасида узоқ вақт сақланади.

- Музей-қўриқхоналарда, тарихий обидаларда, меҳмон уйларида қўғирчоқ театри сахна кўринишлари намойиш этилиб, сайёҳларнинг диққат эътиборини тортади. Масалан, Хўжа Насриддин образидаги қўғирчоқ орқали бир неча сахна кўринишларини намойиш этиш мумкин.

- Иммерсив туризмда буюртма спектакл ва фотозоналар орқали: театр, костюмлар, ижро, суратга тушиш — барчаси муҳитни тўлиқ ҳис қилишга хизмат қилади. Қўғирчоқ театрларида ҳам бундай мослашувчи сценарийлар ишлаб чиқилиши мумкин.

- Туристтик масканларда маҳаллий ёки хорижий туристлар учун, миллий қаҳрамонлар, ривоятлар, урф-одатлар асосида намоиш этилган жонли кўғирчоқ театрларида, ҳар бир сайёҳ ўзи танлаган қаҳрамонини танлаб иштирок этиши, иммерсив туризмни амалиётда қўлланишига мисол бўла олади.

Кўғирчоқ театри нафақат болалар, балки катталар учун ҳам классик асарларни кўғирчоқлар ёрдамида сахналаштиради, театр ва санъатни томошабинни ёшидан қатъий назар бир хилда етказди.

Кўғирчоқ театрида томошабинлар маданият ва тарихни жонли сахналар орқали томоша қилади. Кўғирчоқ сахнасидаги ҳикоялар воқеа ичида иштирок этишга имкон беради, ҳамда томошабинлар пассив кузатувчи эмас, балки ҳиссиёт орқали боғланади. Ҳар бир намоиш ўзига хос маданий ҳикоя – урф, тил, мусиқани жонли етказди.

Туризмни ривожлантиришда технологиялардан фойдаланишнинг қулайликлари, **VR (Виртуал реаллик)** масалан: узоқ жойларни уйда ўтириб кашф қилиш, тарихий жойларни ҳақиқий бўлгандек кўриш имконини беради. **AR (кенгайтирилган реаллик)** эса тарихий объектлар устига интерактив маълумотлар ва визуал эффектлар қўшиш орқали, аниқ маълумот олиш имконини яратади. Шунингдек туристик объектлар ўзининг ноёб имкониятларини **AR ёки VR** реаллик асосида янада жозибали ва қизиқарли тақдим этади. Сайёҳларга эса жойни олдиндан кўриб, саёҳатни режалаштиришда ёрдам бериши орқали саёҳат тажрибасини яхшилайтиди.

Кўғирчоқ театри ва иммерсив туризмни афзалликлари, жонли ва интерактив тажриба орқали сайёҳлар ва томошабинларни сахнада иштирок этиш орқали реал тажрибага эга бўлиб, маданият, тарих, урф-одатларни тил ва ҳиссиёт орқали ўрганиш имконини беради.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керак, ўзбек анъанавий кўғирчоқ театри — бу нафақат ўтмишнинг санъати, балки бугунги кунда адабиёт, туризм ва таълимни бирлаштирувчи янги платформа сифатида ривожланиши мумкин бўлган бой ресурсдир. Агар биз уни иммерсив ва интерактив туризм билан уйғунлаштирсак, нафақат маҳаллий, балки халқаро сайёҳлар учун ҳам ўзига хос, таассуротли тажриба ярата оламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Ўзбек театри тарихи” М. Раҳмонов Тошкент, “Фан” – 1968 йил
2. “Ўзбек театри қадимий замонлардан XVIII асрга қадар” М. Раҳмонов Тошкент – 1975 йил.
3. “Кўғирчоқ театри тарихига назар” А. Мадалиев. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтининг Фарғона минтақавий филиали.
4. “Иммерсив таълим ва туризм: янги ёндашувлар” – Д. Норматова Тошкент: Инновация, 2020 й.
5. “Ўзбекистонда маданий туризмни ривожлантириш йўллари” – Д. Қосимова Тошкент: иқтисодиёт, 2021 й.